

Stjepan Paladin

Socialno delo z ranljivo mladostnico v vzgojno-izobraževalni ustanovi

Predstavljen je življenjski svet mladih, pojasnjeni pa so tudi vplivi posameznih dejavnikov odrasčanja, ki pri ranljivih mladih lahko delujejo kot varovalni dejavniki ali dejavniki tveganja. Predstavljen je primer ranljive mladostnice, pri kateri so dejavniki spola, družine, šole in vrstnikov negativno vplivali na njen življenjski potek, saj so se njene težave na čustvenem, vedenjskem in duševnem področju z leti povečevale. Težave pri mladostnici so prehajale v različne motnje in se kazale na več področjih življenja, celo tako zelo, da so postajale ogrožajoče za njeno življenje. Mladostnica je bila v ustanovi vključena v celostno obravnavo v sklopu multidisciplinarnega tima strokovnjakov. Kvalitativna analiza je pokazala, da so preprečevanje, zgodnje odkrivanje in ustrezno ukrepanje ključni v primerih nasilja v družini, zlasti pomembni za otrokov optimalen psihosocialni in duševni razvoj. Analiza anket, ki so jih izpolnili strokovni delavci, je pokazala, da je socialna delavka, vključena v multidisciplinarni tim, ena od pomembnih strokovnjakov, saj ima ključno vlogo pri delu oziroma pomoči družinam s številnimi izzivi.

Ključne besede: mladi, odrasčanje, dejavniki tveganja, študija primera, multidisciplinarni tim, timsko delo

Stjepan Paladin je vzgojitelj v Vzgojnem zavodu Planina. Kontakt: stjegan.paladin@sc-planina.si

Social work with a vulnerable adolescent in an educational institution

The life of young people is examined and the impact of individual factors of growing up explained, including protective factors or risk factors for vulnerable young people. In relation to a vulnerable female adolescent examined in the paper, the gender-, family-, school and peer-related factors had a negative impact on her life, as her emotional, behavioural and mental problems gradually exacerbated. Throughout years, the adolescent's problems gradually led to different disorders and manifested themselves in several areas of life, to the extent where they started threatening her life. In her case, auto-aggressive behaviour with severe forms of self-injury and suicide attempts prevailed. The adolescent underwent holistic treatment provided by a multidisciplinary expert team. The qualitative analysis showed that prevention, early detection and appropriate action are key measures in case of family violence and essential for a child's optimal psychosocial and mental development in their developmental period. The analysis of interviews conducted with professional workers showed that a social worker included into a multidisciplinary team is one of its important experts, as they have a crucial role in working with and providing support to families facing numerous challenges.

Key words: young people, growing up, risk factors, case study, multidisciplinary team, teamwork

Stjepan Paladin is a pedagogue at The Residential Treatment Institution Planina, in Slovenia. Contact: stjegan.paladin@sc-planina.si

Uvod

Življenjski svet mladih

Življenjski svet mladih je raznovrsten in zapleten svet, v katerem se skuša mlad človek čim bolje znajti in prilagoditi. Pri tem mu pomagajo različne naučene tehnike ravnanja in strategije preživetja. Strategije preživetja vključujejo vse metode, načine, oblike, vzorce delovanja in vedenja, ki jih je določena mlada oseba razvila v dosedanem življenju. Strategije mladostnik razvija na podlagi lastnih predstav o resničnosti in razlag o pomenih dogajanja, ki jih je pridobil iz preteklih bodisi pozitivnih bodisi negativnih izkušenj (Poštrak, 2019).

Poštrak (2015) pojasnjuje, da je življenjski svet mladih odvisen od več dejavnikov, imenovanih dejavniki odraščanja. Opredelimo jih lahko kot pozitivne oziroma varovalne dejavnike ali kot negativne oziroma dejavnike tveganja (prav tam). Šelih (2000) dodaja še dejavnike prestopniškega ali delinkventnega vedenja, ki odstopajo v negativnem pomenu in so lahko simptom raznih stisk ali škodljivih, neustreznih okoliščin, v katerih mladi odraščajo.

Ranljivi mladi

Coles (1995) je opisal kot socialno ranljive tiste skupine mladih, pri katerih se prehod v odraslo dobo kaže kot še posebej naporen in zahteven. V ranljive skupine uvršča mlade s posebnimi potrebami, mlade, ki živijo pod skrbništvom oziroma v javnih institucijah, in mlade, ki so vpleteni v razna prestopništva oziroma kriminalne dejavnosti. V socialnem delu opredeljujemo kot ranljive mlade tiste, ki so v življenju izpostavljeni bolj negativnim kot pozitivnim dejavnikom odraščanja (Poštrak, 2019).

Velkner (2019) navaja, da so danes med odraščanjem ranljivi prav vsi mladi. Izraz »ranljivost« je stanje šibkosti ali slabe zaščite. Pojem ranljivost pri mladih opisuje tiste mlade, ki so bolj izpostavljeni tveganjem kot njihovi vrstniki. Lahko so ranljivi v pomenu pomanjkanja (npr. hrane, starševske skrbi), izkoriščanja, zlorabe, zanemarjanja, nasilja, ustrezne zdravstvene oskrbe. Ranljivost je stanje, ki lahko sega od odpornosti do popolne nemoči (Arora idr., 2015). Izraz ranljivost se nanaša predvsem na negotovost in nepredvidljivost glede življenjskega poteka posameznika.

Mladi, ki bivajo v institucijah z določenimi pravili in vnaprej določeno dnevno strukturo, stran od domačih, imajo precej drugačen življenjski potek kakor mladi, ki živijo doma, in so zato še ranljivejši. Pogosto ti mladi nimajo urejenih družinskih razmer in odnosov, se pravi, da nimajo potrebne podpore v življenju.

Za lažje razumevanje mladih si pomagamo z različnimi koncepti, med katerimi so najbolj razširjeni dejavniki odraščanja. Ti lahko v življenjskem svetu odraščajočega mladostnika ogrožajo ali varujejo. Službe, ki se ukvarjajo z mladimi s težavami ali motnjami, se v zadnjih letih vse bolj usmerjajo v iskanje moči, individualne in socialne vire ter načine, kako jih aktivirati in spodbuditi, da bo posameznikov življenjski potek čim uspešnejši, s čim manj odklonskimi vedenji. V tem primeru govorimo o varovalnih dejavnikih posameznikovega razvoja. Varovalni dejavniki ali dogajanja delujejo kot

protiutež neugodnim, stresnim in travmatskim dejavnikom, zmanjšujejo mladostnikovo prizadetost, spodbujajo pozitivne razvojne izide ali pa omogočajo mladostniku, da razvije zadovoljive strategije obvladovanja izzivov. (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000)

Dejavniki odraščanja

Večina strokovnjakov navaja pet dejavnikov odraščanja. Imajo pozitiven ali negativen vpliv na življenjski svet mladih: spol, družina, šola, vrstniki, vrednote. Nekateri avtorji dodajajo še vpliv medijev, a ta v konkretnem primeru, ki ga opišem v nadaljevanju, ni imel večjega vpliva.

Spol

Pomembno je razlikovati med biološkim (angl. *sex*) in sociološkim pojmovanjem spola (angl. *gender*). Koletnik (2016) pojasnjuje, da večinska družba pogosto spol in spolno identiteto doživlja in razume kot samoumevno in skladno s tem, kar je ljudem pripisano ob rojstvu. V družbi vse pogosteje najdemo ljudi, ki svoje doživljanje lastnega spola oziroma spolne identitete umeščajo zunaj binarnih okvirjev. To pomeni, da strogo binarno razumevanje spola in spolne identitete za marsikoga ni več dovolj. Spol mladostnice, ki sem jo obravnaval, je bil zanjo dejavnik tveganja, saj dekleta po 14. letu pogosteje kot fantje skušajo narediti samomor zaradi negativnih izkušenj iz preteklosti (nasilje, neuspeh v šoli, zavrnitve itd.). Prav tako so ženske, ki so bile v otroštvu deležne različnih oblik družinskega nasilja, pozneje v življenju bolj anksiozne, depresivne, panične, travmatizirane in agresivne v primerjavi z moškimi (Forsstrom in Rosenbaum, 1985). Hkrati so različna nasilna dejanja in odvzem iz primarne družine pri mladostnici pustili kot posledico izgubo občutka varnosti in sprejetosti, to pa je lahko vplivalo na pojav različnih duševnih stisk.

Družina

Za družine, ki so izpostavljene številnim tveganjem in se srečujejo z različnimi težavami, uporabljamo izraz »družine s številnimi izzivi«. S takšnim poimenovanjem se izognemo pogosto slišanim izrazom »problematične, nefunkcionalne, disfunkcionalne, nenormalne, neprilagojene, patološke« družine, ki stigmatizirajo družino in njene člane. Kodele in Mešl (2016) pojasnjujeta, da družine s številnimi izzivi že v vsakodnevem funkcioniranju doživljajo številne stresorje (notranje in zunanje), pogosto povezane z zahtevnimi življenjskimi razmerami, ki povzročijo preobremenitve in destabilizacijo družine. Veliko družin ima težave z zadovoljevanjem osnovnih življenjskih potreb in nenehno doživljajo različne zahtevne izzive.

Družina ima najpomembnejšo vlogo pri razvoju otrokove osebnosti, zato je pri obravnavi vzgojno zahtevnejših mladostnikov treba posebno pozornost nameniti njihovem družinskemu ozadju, ki je pogosto prežeto z različnimi izzivi bodisi zaradi nizkega ekonomskega statusa družine, vzgojne nemoči oziroma nepoznavanja ustreznih vzgojnih načel in pristopov za delo z mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami bodisi so v ozadju alkoholizem ali druge odvisnosti, nasilništvo, različne oblike zanamarnjanja, smrt v družini, zaporna kazen, različne zlorabe, duševne ali druge kronične bolezni bližnjih svojcev (Švigelj, 2019). Pogoste so tudi duševne bolezni enega ali obeh staršev.

Šola oziroma druge vzgojno-izobraževalne institucije

Poleg družine ima izjemno pomembno vlogo tudi šola oziroma ustanova, v kateri se mladostnik izobražuje. Mikuš-Kos in Slodnjak (2000) razlagata, da varovalno delujejo predvsem psihosocialna klima šole, podpora učitelja/vzgojitelja, svetovalnega delavca in sošolcev/vrstnikov. Na žalost šola za nekatere učence postane prostor, kjer se njihove težave povečujejo. V okolju, kjer se mladostnik ne čuti sprejetega, se ne more v polnosti razvijati (Bajzek idr., 2003).

V povezavi s šolo oziroma šolanjem Poštrak (2011) navaja primer ranljivega mladostnika, ki je ponotranjil veliko vsebin, ki so ga ogrožale (v družini, okolju, med vrstniki, v šoli ipd.). Na podlagi negativnih izkušenj lahko razvije zanj neproduktivne načine ravnanja, kot je opustitev šolanja. Za ta korak se nekateri mladostniki odločajo zaradi neprijetnih, ogrožajočih odnosov in dogajanj v šolskem prostoru, doma oziroma v svojem okolju na sploh. Opustitev šolanja za mlade pomeni navidezno razrešitev oziroma izstop iz takega položaja, zato je izjemno pomembno, da v šolskem okolju s temi ogroženimi mladimi ljudmi vzpostavljamo ustrezen odnos in tako poskušamo preprečiti opustitev šolanja.

Vrstniki in prosti čas

Znotraj šolskega oziroma izobraževalnega sistema se oblikujejo formalne skupine (razredi, letniki), zunaj šolskega sistema pa neformalne oblike skupin, ki so prav tako pomembne kot formalne, saj mladi v njih preizkušajo nove oblike vedenja in funkcioniranja. V skupini mladostnik gradi predvsem samostojnost in lastno identiteto ter se ocenjuje in primerja z vrstniki (Bajzek idr., 2003). Dekletom je bolj kot fantom pomembno, da si pridobijo eno ali dve zaupni prijateljici, ki jima lahko zaupajo misli in čustva. Na splošno v skupinah ljudje zadovoljujejo svojo potrebo po sprejetosti in varnosti. Med prijatelji oziroma pomembnimi drugimi čutijo tudi varnost in vedo, da se lahko k njim zatečejo po pomoč (prav tam).

Poleg potrebe po sprejetosti in varnosti mladi potrebujejo tudi občutek svobode oziroma zmanjšanega nadzora odraslih. Potrebo po svobodi zadovoljujejo tako, da se vključujejo med vrstnike, v skupine. Tako se poskušajo oddaljiti od staršev. V družbi vrstnikov si zaupajo izkušnje, lahko pa mladi rešujejo svoje težave v skupinah in med vrstniki. Med vrstniki in v skupinah se rojevajo tudi prve zaljubljenosti. Izbranec ali izbranka je nova oseba v okolju mladostnika, ki ji lahko zaupa in skupaj z njo išče določene odgovore na svoja vprašanja (Braconnier, 2001).

Vrednote

Musek (2000) vrednote definira kot vrednostne kategorije, ki nam pomenijo cilje oziroma ideale. Natančneje je vrednote moč opredeliti kot posplošena in razmeroma trajna pojmovanja ciljev in pojavov, ki jih ljudje zelo cenimo. Nanašajo se na široke kategorije objektov in odnosov ter usmerjajo človekove interese in vedenje. Ule (2000) pojasnjuje, da k spolnim razločevanjem

pripomorejo tudi socializacijski vzorci, kot je posredovanje vrednot. Od dečkov se pričakuje, da bodo pogumni, močni, trdni in zmožni uporabiti razna praktična znanja. Pri deklicah se poudarja previdnost, nežnost in preudarnost. Zlasti se neskladje s pričakovanimi vrednotami obsoja pri dekletih. Kljub takšnemu obsojanju se moramo zavedati, da so vrednote nekaj, kar je pomembno in vredno za posameznika samega – stvar, pojav, dejanje, dogajanje, ki ima samo svojo vrednost (Bajzek idr., 2003). Gabi Čačinovič Vogrinčič (1998) dodaja, da je socializacija proces, pri katerem se vrednote prenašajo med mladimi in odraslimi. Prenašajo se tako od staršev na mlade kot tudi od mladih na starše.

Znanja in kompetence socialnih delavk in delavcev v vzgoji in izobraževanju

Socialna delavka¹ v vzgoji in izobraževanju deluje znotraj svetovalne službe. Temeljno delo svetovalne službe je, da se na podlagi svojega posebnega strokovnega znanja prek svetovalnega odnosa in na strokovno avtonomni način vključuje v kompleksno reševanje tako pedagoških kot psiholoških in socialnih vprašanj vzgojno-izobraževalnega dela tako, da pomaga in sodeluje z vsemi pomembnimi akterji (Čačinovič Vogrinčič, 2008). Poštrak (2011) navaja, da socialno delo v svetovalnih službah vzgojno-izobraževalnih ustanov upošteva ista doktrinarna načela in konceptualne pristope oziroma se opira na isto strokovno ozadje kot socialno delo na drugih področjih, torej socialno delo na sploh. Socialne delavke v svetovalnih službah morajo dosledno upoštevati obstoječa ustrezna, preverjena strokovna spoznanja.

V procesih pomoči se je z mladimi treba ukvarjati predvsem z odnosom, saj je odnos najodločilnejši dejavnik pri pomoči in (so)ustvarjanju sprememb oziroma skupnem iskanju rešitev (Čačinovič Vogrinčič, 2020). Med vsemi elementi je pomembno poudariti osebno vodenje, ki je opora za ravnanje s preprostim načelom »delamo osebno, konkretno, tukaj in zdaj«. Spoštljiv odnos v vsakem primeru ustvarjamo na osebni ravni, to pomeni resno jemanje, navzočnost, osebno odzivanje na stiske mladih. V socialnem delu so pogovori usmerjeni k rešitvam, socialna delavka zaupa svoje izkušnje ali zgodbo, ki omogoča drugačen pogled na možne rešitve. Socialna delavka je sočutna, osebno se odziva na dogajanje v odnosu, ki se ustvarja (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Čačinovič Vogrinčič in Mešl (prav tam) pojasnjujeta, da se od strokovnjakov pričakuje, da bodo upoštevali koncept etike udeležnosti, se pravi, da bodo v delovnem odnosu slišali glasove oziroma besede mladih ljudi.

Perspektiva moči je tisti pomemben element delovnega odnosa, ki ga socialna delavka mora nujno poznati in v praksi uporabljati. Perspektiva moči pomeni, da si socialna delavka prizadeva odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti mladostnikovo moč in vire v njem. Mladim je treba pomagati,

1 Ženska slovnična oblika velja za oba spola.

da dosežejo svoje cilje, uresničijo svoje sanje in razbijejo okove oviranosti in nesreč (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Skratka, gre za to, da je vsak mlad človek v nečem dober in uspešen. To je treba prepoznati in spodbujati, saj si z uveljavljanem na lastnih močnih področjih mladi krepijo samozavest.

Omeniti velja še, da koncept soustvarjanja (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019) definira tako odnos kot proces pomoči. Odnos med mladostnikom in socialno delavko je odnos med strokovnjakom na podlagi osebnih izkušenj (mlada oseba) ter spoštljivim in odgovornim zaveznikom (strokovna delavka), ki vzpostavljata in varujeta procese raziskovanja in udeležnosti v želenih izidih.

Za Gordona (1983) je komunikacija bistvo odnosa med socialno delavko in mladostnikom. Pri komunikaciji še posebej poudarja vidik sporazumevanja. Mlade, s katerimi komuniciramo, sprejemamo take, kot so, saj jim tako omogočamo, da se razvijajo in konstruktivno rešujejo različne izzive (prav tam). Podobno kot Gordon se je tudi Glasser (2002) ukvarjal z oblikami, ki ovirajo ali krepijo komunikacijo. Našteva navade, ki uničujejo odnose: grajanje, obtoževanje, pritoževanje, sitnarjenje, grožnje, kaznovanje in podkupovanje ljudi, da bi jih nadzorovali. V nadaljevanju predlaga povezovalne navade, ki jih dosežemo s skrbnostjo, zaupanjem, poslušanjem, podpiranjem, prispevanjem, prijateljstvom in spodbujanjem.

Socialna delavka v multidisciplinarnem timu

V vzgojno-izobraževalnih ustanovah je socialna delavka poleg učiteljev in vzgojiteljic ena od strokovnjakov v multidisciplinarnem timu. Za socialno delo je značilno, da deluje na različnih področjih, kjer se prekrivajo različni sektorji, organizacije, poklicne skupine in strokovnjaki različnih strok, zato se pristojnosti, odgovornosti, znanja in pristopi k spoprijemanju z izzivi prekrivajo. O tem piše Stržinar (2012), ki meni, da je pomoč mladostnikom z duševnimi motnjami učinkovita, če je multidisciplinarna in obsega sodelovanje več sektorjev. Socialna delavka mora tako sodelovati z drugimi strokovnjaki znotraj institucije. V sklopu sodelovanja znotraj multidisciplinarnih timov je pomembno, da socialni delavci in delavke poslušajo strokovnjake iz drugih profesij, saj se tako spoznanja in razumevanja dopolnjujejo, nikakor pa se ne ogrožajo.

V vzgojno-izobraževalni ustanovi je pri delu z ranljivimi mladimi delo socialne delavke bolj specifično kot npr. v osnovni ali srednji šoli, saj v veliki večini primerov v delovnem odnosu sodeluje z mladostniki, ki izhajajo iz družin s številnimi izzivi. Delo gotovo ni preprosto, saj socialna delavka deluje na področjih, kjer so opazne revščina, diskriminacija, marginaliziranost ali druge oblike socialne odrinjenosti, izključenosti ali nepravilnosti (Poštrak, 2018). Prav tako vključuje delo z družinami z nižjo izobrazbeno strukturo in nižjim ekonomskim standardom, to pa je poleg drugih področij velik omejitveni dejavnik. Poleg vsakodnevnega stika s starši socialna delavka izvaja

tako individualne pogovore z mladostniki kot skupinske terapije po vnaprej določenem programu.

Pomembno je, da ima socialna delavka določena znanja iz drugih strok, ki olajšajo razumevanje določenih pojavov. Za uspešno učenje in premagovanje težav pri individualni in skupinski obravnavi je odločilno, da je mladostnik slišan. Z njim mora socialna delavka vzpostaviti ustrezno komunikacijo, ki obsega jezik sprejemanja in opogumljanja. Dialog mora biti predvsem spoštljiv; izhajati moramo iz vloge odgovornega odraslega – spoštljivega in odgovornega zaveznika – ob tem pa se opirati na načela socialnega dela, ki jih moramo vsakič znova celovito udejanjati (Poštrak, 2015). Skupinska obravnava pa je za mladostnike pomembna zaradi sekundarne socializacije in krepitve sodelovanja in sprejemanja med vrstniki v manjših skupinah.

Sodelovanje socialne delavke z zunanjimi institucijami (medinstitucionalno sodelovanje) je pomemben vidik pomoči, saj gre v veliko primerih za zapletene in kompleksne primere, ki jih obravnava več ustanov – pristojni centri za socialno delo, sodišča, policija ipd. Flaker (2003) meni, da zunanje ustanove lahko zagotovijo informacije, ki bodo pomagale pri izdelavi ocene ogroženosti posameznika. Socialna delavka mora delovati multidisciplinarno, ne samo s strokovnjaki znotraj institucije, temveč tudi s službami pomoči v skupnosti, da kar najbolj zadovolji potrebe posameznih mladostnikov. Sistem pomoči, ki ga skupaj zagotavlja več služb pomoči in strokovnih delavk in delavcev različnih strok, lahko mladim z duševnimi in psihosocialnimi težavami ponudi različne kombinacije in širok obseg zdravstvenih, pedagoških in socialnovarstvenih oblik pomoči (Stržinar, 2012).

Študija primera ranljive mladostnice

Namen prispevka je predstaviti analizo konkretnega primera ranljive mladostnice. Pri njej gre za postopno pojavljanje večjih težav pri funkcioniranju zaradi težavne preteklosti, saj je bila izpostavljena neustreznim dejavnikom odraščanja. Pri njej gre zlasti za zlorabe ali posledice trpinčenja in zanemarjanja v domačem okolju, drugi negativni dejavniki so se z leti krepili in se manifestirali v neustreznih vedenjih, kot posledica neustreznega življenjskega poteka.

Relevantna za socialno delo je vsekakor analiza sekundarnih virov, iz katerih lahko razberemo ustreznost ukrepanja pristojnih služb in analiziramo življenjski svet mladostnice. To sem izvedel s pregledom in kvalitativno analizo osebne mape mladostnice. Preprečevanje, zgodnje odkrivanje in ukrepanje ob težavah z duševnim zdravjem v razvojnem obdobju so tako ključni za mladostnikov optimalen psihosocialni in duševni razvoj. V kontekst socialnega dela gotovo sodita tudi namestitvev v vzgojno-izobraževalno ustanovo in zagotavljanje ustrezne celostne obravnave s prilagojenimi metodami dela in večjim nadzorom, saj je ranljivim mladim treba pomagati z multidisciplinarnimi pristopi obravnave, predvsem če so težave/motnje posledica zdravstvenih, socialnih in prilagoditvenih razlogov.

V prispevku bom s pomočjo kvantitativne raziskave predstavil analizo uspešnosti multidisciplinarnega pristopa pri obvladovanju neprimernega vedenja mladostnice. Vlogo socialne delavke v vzgoji in izobraževanju znotraj multidisciplinarnega tima bom analiziral s kvalitativno raziskavo, pridobljeno iz primarnih virov (anketa).

Osrednji metodološki pristop v članku je integracija kvalitativne in kvantitativne metodologije, katere namen je preseči omejitve zgolj enega pristopa. Glede na vir podatkov je uporabljen kvalitativen oziroma kvantitativen pristop k raziskovanju z namenom pridobivanja vpogleda iz različnih zornih kotov. Pri tem je poudarek na triangulaciji oziroma osvetljevanju predmeta preučevanja na podlagi različnih tipov in virov informacij na eni strani ter različnih strok in pristopov na drugi strani.

Raziskava je bila izvedena v treh fazah, vendar bom zaradi omejitve obsega prispevka v nadaljevanju podrobneje opisal le kvalitativni del raziskave.

- Kvalitativni del – pregled sekundarnih virov: pri kvalitativnem delu raziskave sem empirično gradivo pridobili iz pregleda sekundarnih virov. V okviru sekundarnih virov sem izvedel študij dokumentacije osebne mape mladostnice. Preučil sem različne spise, strokovna mnenja in odločbe Zavoda za šolstvo. Prav tako sem pregledal pedagoško dokumentacijo in poročila različnih strokovnih služb ter medicinsko dokumentacijo po hospitalizacijah.
- Kvantitativni del – statistična analiza uradnih zaznamkov: v kvantitativnem delu sem statistično obdelal podatke, zbrane iz dokumentacije uradnih zaznamkov. Med bivanjem mladostnice v instituciji je nastalo 126 uradnih zaznamkov, povezanih z različnimi neprimernimi vedenji in nedovoljenimi izhodi iz ustanove, vendar tega dela analize v prispevku ne bom podrobneje predstavil.
- Kvalitativni del – anketa, poslana različnim strokovnim delavcem (vzgojiteljem, učiteljem, zdravstvenim tehnikom, psihologinji in socialni delavki). Drugi del kvalitativne raziskave sem pridobil iz primarnih virov oziroma z anketo.

Rezultati in razprava

Kvalitativni del – pregled sekundarnih virov

Kvalitativno analizo sem uporabil pri analizi vsebine izvidov in mnenj, pedagoških, psiholoških, pedopsihiatričnih poročil in poročil drugih strok (npr. poročila centrov za socialno delo), torej je šlo za študij dokumentacije iz osebne mape mladostnice. Pri tem sem zagotovil anonimizacijo vseh podatkov.

Iz pregleda sekundarnih virov lahko ugotovim, da je pristojni center za socialno delo ustrezno in pravočasno prepoznal ogrožajočo situacijo in se hitro odzval oziroma ustrezno ukrepal in torej sprejemal odločitve v otrokovo korist. Strokovni delavci/strokovna skupina centra za socialno delo so:

- podali predlog za sklenitev rejniškega razmerja,
- izdali odločbo o oddaji mladostnice v rejništvo,
- izvajali srečanja individualne projektne skupine,
- v sodelovanju z osnovno šolo podali predlog za uvrstitev deklice v postopek usmerjanja,
- izvajali obiske v rejniški družini,
- podali prijavo zoper starša na sodišče zaradi zanemarjanja otrok ter tudi predlog za odvzem roditeljske pravice (to je okrožno sodišče potrdilo s sklepom),
- izdali odločbo o skrbništvu mladostnice,
- določili ustrezno strokovno delavko za stalno skrbnico mladostnici,
- podali predlog na komisijo za usmerjanje za preverjanje ustreznosti usmeritve,
- se odločili za vključitev mladostnice v psihoterapevtski proces,
- prijavi na policijo sum spolne zlorabe mladostnice in sum nasilja nad njo,
- redno izdajali poročila o funkcioniranju mladostnice v rejniški družini,
- namestili mladostnico v krizni center za mlade,
- izdali odločbo o oddaji mladostnice v vzgojno-izobraževalno ustanovo,
- v vzgojno-izobraževalno ustanovo poslali zapis obravnav mladostnice pred namestitvijo v zavod.

Analiza življenjskega sveta mladostnice na podlagi pregleda sekundarnih virov kaže, da mladostnica spada v skupino socialno ranljivih mladih, saj je bila v življenju bolj izpostavljena negativnim kot pozitivnim dejavnikom odraščanja. Iz sekundarnih virov lahko jasno razberem zlasti težave na družinskem, šolskem in vrstniškem področju. Vpliv spola in vrednot je težje razbrati iz sekundarnih virov. Če pogledam vsakega od treh dejavnikov posebej, lahko ugotovim:

- v matični družini so bile dlje časa opazne težave in neugodne razmere za zdrav razvoj otroka;
- starša otrokom nikoli v preteklosti nista zagotavljala primernih psihofizičnih spodbud za zdrav osebni razvoj;
- otroci so od rojstva doživljali pomanjkanje spodbud, varnosti in so bili deležni posrednega in neposrednega nasilja in identifikacije z neprimernimi subjekti;
- starša za hčer nista skrbela, nista se zanimala za vzgajanje, prav tako nista zagotovila razmer za vrnitev deklice v matično družino;
- deklica je kazala razvojni zaostanek za vrstniki za leto in pol do dve leti;
- doma je bila večkrat sama in lačna;
- v prvem razredu osnovne šole sta bila opazna slabša splošna poučenost in zaostanek za vrstniki;
- po namestitvi v rejniško družino se mama zanjo ni zanimala, oče je nekaj časa imel občasne stike, zadnjič ga je videla pri starosti devetih let;
- mladostnica je bila hospitalizirana zaradi agresivnega vedenja do drugih;

- mladostnica je imela težave na čustvenem, socialnem in učnem področju, hkrati nima razvitih ustreznih socialnih spretnosti in večkrat neustrezno reagira;
- mladostnica je navezovala stike s starejšimi fanti, ki so jo napeljevali na spolnost in izvajali psihično nasilje nad njo;
- mladostnica je bežala iz rejniške družine in imela spolne odnose s starejšim fantom (pri 13 letih).

Kvalitativni del - anketa, izvedena med različnimi strokovnimi delavci

Kvalitativni pristop sem prav tako uporabil pri analizi anket, ki so jih izpolnjevali zaposleni različnih profilov, ki delujejo v multidisciplinarnem timu pri obravnavi mladostnikov s posebnimi potrebami (vzgojitelji, učitelji, zdravstveni tehniki, psihologinja, socialna delavka in družinska terapevtka). Vzorčenje je bilo namensko, saj so ankete izpolnjevali strokovni delavci, ki so najmanj štiri leta zaposleni v ustanovi in so bili zaposleni v času, ko je v ustanovi bivala mladostnica iz študije primera. Torej gre za zaposlene, ki imajo izkušnje z delom v multidisciplinarnem timu.

Strokovni delavci so vprašalnik z odprtimi vprašanji izpolnjevali prek spletnega portala oziroma spletne ankete 1ka. Anketo (povezavo do ankete) sem po elektronski pošti poslal 20 strokovnim delavcem. Od tega jih je 15 anketo izpolnilo v celoti (75 %), trije niso odgovorili na odprta vprašanja (izpolnili so le demografski del), dva zaposlena pa ankete nista izpolnila. Pri analizi sem uporabil odgovore, ki se nanašajo na izbrano kodo. Anketo je v celoti izpolnilo devet žensk in šest moških. Anketiranci so bili večinoma vzgojitelji, učitelji in zdravstveni delavci. Več kot polovica anketirancev je starejših od 41 let in mlajših od 60 let. Dva sta starejša od 61 let, pet je starih 40 ali manj let. Ženske so v povprečju zaposlene v ustanovi malo več kot deset let, moški pa malo več kot osem let.

Pri pregledu odgovorov sem pri vsakem od vprašanj v preglednico vpisal le odgovore, ki so relevantni za izbrano temo. Iz odgovorov strokovnih delavcev je razvidno, da so štirje anketiranci omenili negativne posledice nasilja. Trije kot negativne posledice nasilja omenjajo razvoj travmatičnih izkušenj, ki lahko trajajo tudi vse življenje (»nasilje pušča različne travmatične posledice«, »člani družine so travmatizirani«, »otroka je treba zaščititi, da pridobi čim manj travmatičnih izkušenj«). Pomembno je vse oblike nasilja čim prej prepoznati, saj »dlje kot je podvržen nasilju, večja je možnost za nastanek, razvoj in poglobitev težav,« je zapisal eden od zaposlenih.

Svoje mnenje glede pomembnosti pravočasnega in ustreznega ukrepanja v povezavi z različnimi oblikami nasilja v družini je zapisalo 11 anketirancev. Vsi si se strinjali, da je takšno ukrepanje zelo pomembno. Citiram nekaj primerov:

Pomembno je, da se težava začne reševati takoj, ko se zazna (preventivni ukrepi), saj lahko na ta način veliko zatremo že skoraj v kali.

Pravočasno ukrepanje v povezavi z različnimi oblikami nasilja v družini zmanjša poglobljenost posledic v mentalnem razvoju žrtev tovrstnega nasilja.

Pravočasno ukrepanje je ključnega pomena, da se lahko čim prej zavaruje žrtev nasilja in ustavi nasilna dejanja povzročitelja.

Ukrepanje mora biti čimprejšnje, da se prepreči nevarne situacije oziroma ne pride do najhujših oblik nasilja v družini. Ogrožene člane je treba obvarovati pred vsakršno obliko nasilja.

Dvanajst anketirancev je zapisalo, kateri so po njihovem mnenju ključni pogoji za to, da bo ukrepanje centra za socialno delo pravočasno in uspešno. Citiram nekaj primerov:

Ključni pogoj za pravočasno in uspešno ukrepanje centra za socialno delo je prisotnost socialnih delavcev na terenu. To se lahko zgodi le, če se zmanjša ali poenostavi birokratske in pravne postopke.

Stalen stik z otrokom, mladostnikom, družino. Treba je biti prisoten v njihovem življenju in ga ne samo opazovati, zgraditi je treba delovni odnos.

Ustrezna osebnotna struktura socialnega delavca in izobraženost na področju tovrstnih težav. Pravočasna obveščенost CSD o samih težavah s strani ostalih služb. Kvalitetno in hitro medinstitucionalno sodelovanje.

Menim, da je eden izmed ključnih pogojev za pravočasno ukrepanje CSD uspešno prepoznavanje in obveščanje ob vedenjskih anomalijah, v družbi, šoli ... (poučenost vseh strokovnih delavcev v izobraževalnih zavodih).

Na vprašanje o vplivu deeskalacijskih tehnik komunikacije na pogostost in intenzivnost vedenjskih in čustvenih izpadov ter na zmanjšanje števila hospitalizacij je odgovorilo devet anketirancev. Vsi razen enega soglašajo, da so deeskalacijske tehnike komunikacije pomembno orodje pri obvladovanju vedenjskih in čustvenih izpadov. Navajam nekaj odgovorov:

Deeskalacijske tehnike so eno izmed najmočnejših orodij za zmanjševanje uporabnikovega agresivnega vedenja.

Deeskalacijske tehnike zagotovo (zelo!) zmanjšujejo število hospitalizacij.

Vplivajo na to, da se otrok/mladostnik nauči pomiriti sam, in na ta način se zmanjša število čustvenih izpadov.

Ob pravilni uporabi deeskalacijskih tehnik se lahko skoraj popolnoma prepreči potrebo po fizičnem omejevanju in stopnjevanje agresije do te mere, da je potrebna hospitalizacija.

Eden od zaposlenih pa je odgovoril:

Tehnike pomagajo v tistem dramatičnem trenutku. Na dolgi rok ne verjamem, da učinkujejo na pogostost izbruhov. Na dolgi rok pomaga boljša regulacija afekta.

Sledilo je vprašanje o pomenu multidisciplinarnega tima oziroma kako ta vpliva na izboljšanje mladostnikovega psihosocialnega delovanja. Sedem anketirancev je poudarilo pomembnost takšnega pristopa pri delu z ranljivo populacijo:

Multidisciplinaren pristop – več glav več ve, vsak je strokovnjak za svoje področje, različna poznanstva, vsi strokovnjaki ne poznajo vseh uporabnikov.

Če je pomoč multidisciplinarno porazdeljena, lahko zelo dobro vpliva na otrokovo delovanje, zmanjša pa tudi stres pri zaposlenih, saj celotnega bremena reševanja otrokovih težav ne nosi samo en zaposleni.

Ne znam si predstavljati, da ne bi bilo multidisciplinarnega pristopa, ker vsak dela na enem področju, je pa pomembno, da multidisciplinarni tim deluje komplementarno, z meta pogleda, kjer iz širše perspektive vsak lahko vidi svoj del v celotnem delovanju.

Pomoč multidisciplinarnega tima je po mojem mnenju edina zares učinkovita pomoč, pod pogojem, da je tim popolnoma usklajen in usmerjen k istemu cilju.

Pri vprašanju glede mnenja o vlogi socialne delavke v multidisciplinarnem timu so skoraj vsi anketirani zaposleni (13) poudarili velik pomen takšnega profila v sklopu multidisciplinarnega tima. Citiram nekaj odgovorov:

Zelo pomembna, saj so socialni delavci »most« med različnimi službami (koordinatorji, povezovalci).

Vloga socialne delavke/delavca je zelo pomembna, saj je prvi, ki se resno poveže z družino, v kateri so nastale težave. Svoja znanja in vedenja lahko prenaša naprej na druge službe oziroma sektorje, ki skupaj pripomorejo, da se določen primer obravnava celostno.

Ima vlogo koordinatorja in ima veliko stika s starši. Za pozitivne učinke pa je ključno sodelovanje in prenos informacij.

Menim, da je glavna naloga koordinacija in pridobivanje pomembnih informacij od vseh, ki so udeleženi v procesu obravnave, torej tako od staršev in otrok kot od strokovnjakov, ki delajo z otrokom.

Po mojem ima največjo in najpomembnejšo vlogo. Socialna delavka je okno v svet v neki instituciji.

Sklep

Na podlagi analize rezultatov kvantitativne (ta v prispevku ni podrobneje predstavljena) in kvalitativne raziskave študija primera mladostnice lahko zapišem določene sklepe oziroma ugotovitve. Center za socialno delo je v primeru mladostnice ustrezno ukrepal in jo že kot otroka umaknil iz neustreznega družinskega okolja. Mladostnico so namestili v rejniško družino in ji določili skrbnika.

Življenjski svet mladostnice so zaznamovali številni dejavniki tveganja. Družina, spol, šola in vrstniki so bili ogrožajoči dejavniki odraščanja, ki so negativno vplivali na njeno poznejše delovanje. Mladostnica je imela neugoden življenjski potek. Zaradi stisk in težav je razvila različne strategije preživetja, da bi opozorila na svoje težave in bi tako lažje (pre)živela.

Med strategijami preživetja so bila tudi tvegana vedenja. Z njimi se je ukvarjala ekipa strokovnjakov v sklopu multidisciplinarnega tima. Multidisciplinarni pristop se je pokazal kot najprimernejši pristop pri reševanju problematike mladostnice. Pri obvladovanju vedenjskih in čustvenih težav/motenj imajo velik pomen ustrezne deeskalacijske tehnike komunikacije. Pri mladostnici je med drugim tudi pravilna uporaba deeskalacijskih tehnik pripomogla k zmanjšanju števila hospitalizacij (urgenca, psihiatrične ustanove).

Vloga socialne delavke pri delu z ranljivimi mladimi je izjemno pomembna, saj prav ona vzpostavi pristnejši stik z mladostniki in njihovimi družinami, ki so v večini primerov družine s številnimi izzivi. Pomembno je, da socialna delavka upošteva doktrino, načela in pristope socialnega dela pri svojem delu. Hkrati ima socialna delavka v primeru obravnavane ustanove vlogo koordinatorke znotraj multidisciplinarnega tima.

Viri

- Arora, S. K., Shah, D., Chaturvedi, S., & Gupta, P. (2015). *Defining and measuring vulnerability in young people*. *Indian Journal of Community Medicine*, Jul–Sep, 40(3), 193–197. doi 10.4103/0970-0218.158868.
- Bajzek, J., Bitenc, M., Hvalič, S., Lokar, A., Ramovš, J., & Strniša, Š. (2003). *Zrcalo odraščanja: mednarodna sociološka raziskava o odraščajočih otrocih*. Radovljica: Didakta.
- Braconnier, A. (2001). *Kako razumeti mladostnika: priročnik za starše otrok, starih od 10 do 25 let*. Tržič: Učila.
- Coles, B. (1995). *Youth and social policy: youth citizenship and young careers* (1. izdaja). Routledge. doi.org/10.4324/9780203991015
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2020). Socialno delo v osnovni šoli. Ljubljana: *Socialno delo*, 59(2–3), 163–176.
- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.
- Forsstrom, B., & Rosenbaum, A. (1985). The effects of parental marital violence on young adults: an exploratory investigation. *Journal of Marriage and Family*, 47(2), 467–472.
- Glasser, J. K. (2002). Factors related to consultant credibility. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 54, 28–42. doi.org/10.1037/1061-4087.54.1.28

- Gordon, T. (1983). *Trening večje učinkovitosti za učitelje* (priredil Janez Bečaj). Ljubljana: Svetovalni center, 23(3/4), 236–239.
- Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Flaker, V. (2003). *Oris metod socialnega dela: uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost CSD Slovenije.
- Kodele, T., & Mešl, N. (ur.) (2016). *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Koletnik, A. (2016). Uvod. V A. Koletnik, A. Grm, & M. Gramc (ur.), *Vsi spoli so resnični: transspolnost, transseksualnost in cispolna nenormativnost* (str. 4–6). Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.
- Mikuš-Kos, A., & Slodnjak, V. (2000). *Nesreče, travmatski dogodki in šola*. Ljubljana: DZS.
- Musek, J. (2000). *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti Educy.
- Poštrak, M. (2011). Prispevek socialnega dela pri preprečevanju opuščanja šolanja. V P. Javrh, *Obrazi pismenosti*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
- Poštrak, M. (2015). Koncepti socialnega dela z mladimi. *Socialno delo*, 54(5), 269–280.
- Poštrak, M. (2018). Vloga socialne delavke v svetovalni službi v okviru pedagoškega trikotnika. V T. Bežič, & T. Malešević (ur.), *Konferenca o šolskem svetovalnem delu: 19. prispevki strok za svetovalno delo v praksi: zbornik povzetkov* (str. 53–55). Ljubljana: Zavod Republike Slovenija za šolstvo.
- Poštrak, M. (2019). *Socialno delo z ranljivimi mladostniki v njihovem prostem času v Sloveniji v obdobju 1975–1990*. *Socialno delo*, 58(3/4), 235–254.
- Stržinar, D. (2012). Socialno delo z mladostniki v psihiatrični obravnavi. *Socialno delo*, 51(1–3), 127–134.
- Šelih, A. (ur.) (2000). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
- Švigelj, B. (2019). Model dela z družinami v Vzgojnem zavodu Planina. V M. Kranjčan (ur.) *Celostna obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami oziroma motnjami v Strokovnem centru Planina* (str. 220–237). Planina: Vzgojni zavod Planina.
- Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih* (str. 11–33). Ljubljana: Bonex.
- Velkner, L. (2019). Prehod iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje z vidika mladostnikov in vzgojiteljev. *Socialna pedagogika*, 23(1–2), 21–49.